

га қилиб белгиланган вариантда эса поянинг баландлиги 9,7 см га юқори бўлганлиги аниқланди. “Дармон” навида экиш меъёрини ортиб бориши ҳисобига поянинг баландлиги ошиб бориб 3,6 ва 7,7 см га юқори бўлганлиги аниқланди.

Хулосалар. Ясмиқнинг “Олтин дон” ва “Дармон” навларини кузги ва баҳорги муддатларда экилганда экиш меъёрини гектарига 2,0 млн.донадан 4,0 млн.донагача ошириб борилиши ўсимлик поясининг баландлигини ортиб боришини таъмин-

лаб, 2,0 млн.дона/га экилган вариантга нисбатан 3,6-9,7 см га баландроқ бўлганлиги кузатишган.

Ясмиқ навларини ўсиш суръатига экиш муддатлари ҳам ўз таъсирини кўрсатиши аниқланиб, нисбатан юқори кўрсаткичлар кузги муддатда экилган вариантларда кузатишган.

**Х.Н.АТАБАЕВА,
А.А.ҚУРБОНОВ.**

АДАБИЁТЛАР:

- 1.Атабаева Х.Н., Умарова Н.С.-Растениеводство.Т.2016, 167-169 б
2. Атабаева Х.Н., Худойқулов Ж.Б.—Ўсимликшунослик. Т.Фан ва технология. 2018, 212бет
3. Дала тажрибаларини ўтказиш услублари – ЎзПТИ, Тошкент. 2007. 180 б.
4. Методика Государственного сортоиспытания сельскохозяйственных культур. –М.: Колос. 1964. 184 с.
5. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. 5-ое изд. доп. и перераб. Агропромиздат. -Москва, 1985. -С.248-256.
6. Посыпанов Г.С.-Растениеводство М.Колос, 1997
7. <http://ru.wikisource.org/wiki>. 2008
8. www.olegmaskalev.ru. 2001

УЎТ: 632.4.01

ТАДҚИҚОТ САМАРАСИ

СОЯ ЭКИНИДА ФУЗАРИОЗ (FUSARIUM L) КАСАЛЛИГИНИНГ ЗАРАРИ ҲАМДА УНГА ҚАРШИ КИМЁВИЙ КУРАШНИНГ АҲАМИЯТИ

Abstract: This article describes the defeat of Fusarium (Fusarium L) in soybeans and the correct organization of agrotechnical methods to combat it, as well as treatment with some effective fungicides.

Key words: Soybean, Fusarium, Fusarium L, fungus, disease, bacteria, leaf, mold, root, protein, plants, soil, fungicide, yield, seed.

Соя етиштирувчи давлатлар соянинг замбуруғли, вирусли ва бактерияли касалликларидан жиддий зарар кўрмоқда. Жумладан, АҚШда касалликларни 25 тури соянинг ҳосилдорлигига жиддий зарар келтириб, шундан 3 турини бактериялар, 19 тури замбуруғлар, 3 турини эса вируслар кўзғатади. Хитойда эса 8 тур касалликдан 6 турини замбуруғлар кўзғатади. Россияда 32 тур касаллик аниқланган бўлса, Украинада 23 тур касаллик учрайди, шундан 16 турини замбуруғлар кўзғатади. Йилнинг серёғин, нам келган йилларда соянинг замбуруғли фузариоз касаллиги соя майдонларини зарарлашини инobatга олиб, уларга қарши кураш чоралари ҳамда касаллик тарқалишининг олдини олиш дунё илм-фанининг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

Фузариоз кўплаб ўсимлик турларига таъсир қиладиган замбуруғлардан ҳисобланади. Фузариоз кенг ихтисослашган жуда зарарли замбуруғдир. Кўчатларда фузариознинг ривожланиши ўсимликни нобуд бўлишига олиб келади ҳамда касалланган ўсимликлар ривожланишдан орқада қолади, дуккаклари пуч ёки умуман бўлмайди. Ўсимликларга зарар етказганда дон массаси 57-77%гача камайиб кетади [1].

Фузариоз замбуруғлар тарқатади. Касаллик уруғлар униб чиқаётганида, уруғпалласида қорамтир доғ пайдо бўлади. Кейинчалик у пушти ранг ёстиқча моғор ҳосил қилади. Ўсимлик униб чиққанида уруғпалласи кенгайиб, шакли ўзгариб тупроқ юзига униб чиққанида нобуд бўлади. Яна уруғ униб чиқаётганида уруғпалласининг тепа ва паст томонида қорамтир думалоқ чуқур яра пайдо бўлади. Ҳаво салқин бўлиши билан илдиз бўғзидаги пушти ранг моғор ўсимлик

илдизини зарарлайди. Кейинчалик ўсимлик гуллаш ва дуккак ҳосил қилиш даврида баргларининг чеккалари сарғайиб, буралиб қуриydi ва тўкилади. Поянинг илдиз бўғзида тўқ жигарранг доғ ҳосил бўлиб, ўсимлик сўлиydi. Ҳаво нам бўлган уруғлар пишиш даврида касаллик дуккак пўстларида тўқ сариқ рангда бўлиб, дуккаклар пуч бўлиб, пўстининг ранги оқиб гўбор билан қопланади. Бундай уруғлар келаси йил униб чиқмайди. Инфекция уруғда, ўсимлик қолдиқларида ва тупроқда сақланади. Замбуруғ ҳаво ҳарорати паст бўлганда юқори намликда кучли ривожланиб тез тарқалади.

Кейинги йилларда республикамызда ҳам асосий ва такрорий экин сифатида соя экинини экиб парваришlash ҳамда ҳосилдорлиги ошириш учун чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда. Шунингдек, соя донини етиштиришда соянинг фузариоз касаллиги дон ҳосилдорлигининг 30-60% гача йўқотилишига ва доннинг оқсил ва ёғлилик даражасига жиддий зарар келтирмоқда.

Fusarium замбуруғи соя ўсимликларининг вегетация даврида таъсир қилиб, уруғмуртакнинг некрози, ўсув нуқтасининг нобуд бўлиши, илдиз чириши ва поя қуриши, кўчат ўсишининг сустлашиши, баргларида доғлар ҳосил бўлиши, гуллари, дуккак ва донларининг чириши ва тушиб кетиши, уруғ унувчанлигининг пасайиши каби ҳолатлар орқали ўзини намоён қилади [2].

Соянинг вегетация даврида фузариоз касаллиги кенг ривожланиши оқибатида ҳосилдорлиги ва мойлилик даражасига жиддий таъсир кўрсатади. Зарарланган жойларда пўстлоғининг ранги ўзгаради ва нам ҳавода уларнинг устида оч-пушти рангдаги замбуруғ патогенлари пайдо бўлади.

Атроф-муҳит шароитларига ва ўсимликларнинг физиологик ҳолатига қараб, касалликнинг ривожланиши турли шаклларда бўлиши мумкин. Биринчи ўринда заифлашган ўсимликлар зарарланади, чунки ўсимликларнинг стрессли шароитлари замбуруғлар учун қулай ҳисобланиб, сапрофит ва паразитар ҳаёт кечиришга ўтади.

Фузариоз касаллигига қарши агротехникавий ва кимёвий кураш усуллари энг самарали усуллар ҳисобланади. Ўсимликларни касалликлардан ҳимоя қилишда кўпчилик ҳолларда кимёвий усуллар энг катта самарадорликка эгадир ва уларни қўлламадан бирор-бир ижобий натижага эришиб бўлмайди. Айниқса кимёвий усуллар касалликларнинг ўчоқларини йўқотиш ҳамда касалликнинг тарқалиб кетишининг олдини олиш мақсадида ишлатилади. Агротехник, механик ва бошқа усуллар касаллик ва зараркундаларнинг ривожланишини камайтириш ва тарқалишини олдини олса, кимёвий препаратлардан уларни батамом йўқотиш учун фойдаланилади [3].

Соя касалликларини келтириб чиқарувчи замбуруғлар асосан ўсимлик қолдиқларида, тупроқда ва уруғларида бўлади. Тупроқда қишлайдиган замбуруғ спораларини, бегона ўтларни йўқотишда кузги шудгор муҳим тадбирлардан бири ҳисобланади. Фузариоз касаллиги юқори намликда кучли ривожланади. Шунинг учун агротехник тадбирларга

амал қилиш зарур. Бу тадбирларга: уруғларни соғлом дала-лардан йиғиш ва уларни навларга ажратиб андозаларини ўлчаб, тўғри алмашлаб экиш, соя экилган майдонга 3-4 йилдан сўнг қайта экиш ва такрорий экин турига эътибор қаратиш ҳамда уруғнинг намлиги 14 % дан ошмаслиги керак. Уруғлик учун экилган майдонларда ўғитлаш, суғориш, касалликларга қарши курашиш, касалликларни тарқатувчи бегона ўтларга қарши кураш, далада қолган соя ва бошқа ўсимликларни қолдиғини йўқотиб, далани чуқур кузги шудгор қилиш керак.

Соянинг фузариоз касаллигига қарши уруғларни уруғ дориланч препаратлар “Далтебу ФС” 0,4-0,5 л/т, “Тирада” 1,5-2,0 л/т ва “Витавакс ФФ” 2-2,5 л/т фунгицидлари билан дориланч, соянинг вегетация давомида “Коласаль-Про” 0,4-0,6 л/га, “Спирит” 0,3 л/га фунгицидларини қўллаш орқали касалликка кимёвий кураш олиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади.

Хулоса қилиб айтганимизда соянинг фузариоз касаллигига қарши курашда агротехник ва кимёвий кураш олиб бориш орқали соядан олинадиган ҳосил сақлаб қолинади.

Акмал МЕЙЛИЕВ,

қ.х.ф.ф.д., к.и.х.,

Феруза ТОШМЕТОВА,

таълим докторанти,

Жанубий деҳқончилик илмий-тадқиқот институти

АДАБИЁТЛАР:

1. Балашова Н.Н. “Грибные болезни сои и меры борьбы с ними” // “Штинца” Кишинёв. – 1983 г. – С 36.
2. Затыбеков А.К., Абуғалиев С.И., Дидоренко С.В., Турусбеков Е.К. “Генетические основы устойчивости сои к грибковым болезням” // Автореферат дисс; Казахстан. – 2017 г. – С 128-140.
3. Аюпов Р.Х. “Ўсимликларни касалликлари ва зараркундаларига қарши кураш” // Тошкент. – 2007 й. Б. 18-21.

УЎТ: 633.11+631.82+664.6/7

ТАДҚИҚОТ САМАРАСИ

ТУРЛИ МУДДАТ ВА МЕЪЁРЛАРДА ОЗИҚЛАНТИРИЛГАН КУЗГИ БУҒДОЙ ҲОСИЛДОРЛИГИГА ДАЛА УНУВЧАНЛИГИНИНГ ТАЪСИРИ

Аннотация: При выращивании сортов озимой мягкой пшеницы на орошаемых землях Узбекистана особенно важно своевременно вносить минеральные удобрения, чтобы добиться правильного соблюдения режима подкормки.

Ключевые слова: озимая пшеница, сорт Газган, условия и нормы кормления, лабораторная и полевая забывчивость.

Annotation: When growing varieties of winter soft wheat on the irrigated lands of Uzbekistan, it is especially important to timely apply mineral fertilizers in order to achieve proper adherence to the feeding regime.

Key words: winter wheat, Gazgan variety, conditions and norms of feeding, laboratory and field forgetfulness.

Кириш. Кузги буғдой етиштиришдаги энг муҳим муаммолардан бири озиқлантириш муддатлари билан боғлиқ бўлади [1; –С. 17-18]. Чунки, кузги буғдойнинг ўсиши ва ривожланиши икки этапга бўлиниб, биринчи этапи вегетатив ўсиши бўлиб, иккинчи этапи репродуктив ривожланиш даври ҳисобланади. Шу сабабли ҳам ғаллани мақбул муддатларда ҳар бир минтақа шароитида минерал ўғитлар билан озиқлантиришнинг ўзига хос агротехнологиясига амал қилиниши зарур бўлади [2; –Б.5, 3; –Б.10].

Шу сабабли Ўзбекистоннинг жанубий қурғоқчил минтақаси ҳисобланган Қашқадарё вилоятининг оч тусли бўз тупроқлари

шароитида кузги юмшоқ буғдойнинг “Ғозгон” навини турли муддатларда ва меъёрларда озиқлантириб, унинг ҳосилдорлиги ва сифат кўрсаткичларига таъсири ўрганилди.

Тадқиқот услублари. Дала тажрибалари 2015-2017 йилларда Косон туманидаги “Саипов Шахбоз” фермер хўжалигида тўрт такрорланишда ўтказилган бўлиб, тажриба майдончалари юзалари катталиклари 180 м², ҳисоб майдончалари катталиклари 100 м² [4; -317 с.]дан иборат.

Тадқиқотларимиз тажриба минтақаси шароити учун мақбул бўлган октябр ойи ўртасида (15.X) кузги юмшоқ буғдойнинг “Ғозгон” нави экилиб, кузги ўсув даврида фосфорли ва калий-